

Відомі оратори

1. **АВГУСТИН АВРЕЛІЙ** (354–430) – ранньохристиянський теолог, церковний діяч, єпископ, один з отців церкви, відомий як оратор та як перший професійний гомілет. Один з найосвіченіших людей свого часу. Походив з Північної Африки (м. Тагаст). З підліткового віку планував стати оратором, три роки навчався в риторичній школі в Карфагені, потім був викладачем риторики в Римі та Мілані. 378 р. прийняв хрещення, а згодом став священником. Вів активну проповідницьку діяльність, а також був теоретиком гомілетики. Хоч він здобув риторичну освіту на основі праць античних авторів, усе ж як гомілет він вказував, що антична риторика корисна, але необов'язкова для проповідника, адже вона не здатна задовольнити духовних запитів людини. В автобіографічному творі «Сповідь» Аврелій вказував, що, вивчаючи риторику в юності, часто керувався марнославством, інколи використовував здобуте красномовство на шкоду іншим. Уже як християнський ритор він стверджував, що проповідник у своїй діяльності не повинен зосереджуватися на риторичній вправності й хитрощах, а орієнтуватися передусім на свого слухача. У проповідях Аврелій вважав зміст важливішим від форми. Переніс з античності вчення про три стилі мовлення (низький, середній та високий). До нашого часу збережено близько 500 творів, серед яких значна кількість проповідей.

2. **АНТИЧНІ ОРАТОРИ** (Канон десяти античних ораторів) – перелік десяти найкращих ораторів і логографів Давньої Греції періоду V–IV ст. до н. е. Список сформували у III ст. до н. е. Аристофан Візантійський та Аристарх Самотракійський в Александрії, де було зібрано тексти найвидатніших ораторів класичного періоду. До цих ораторів належать Антифон, Андокід, Лісій, Ісократ, Демосфен, Ісей, Лікурґ, Гіперид, Динарх, Есхін. До нашого часу дійшов твір про життя десяти ораторів, який приписували Плутархові. Для їхніх праць характерний простий і ясний стиль, вони стали зразками для наслідування риторів пізнішого часу.

3. **АРІСТОТЕЛЬ** (384–322 до н. е.) – давньогрецький учений, філософ, логік, педагог, теоретик риторики. Походив з м. Стагіра. 867 р. прибув до Афін, де протягом 20 років навчався в Академії Платона. Згодом заснував власну школу – Лікей. Був вихователем Олександра Македонського. Заклав основи багатьох сучасних наук, став одним із перших теоретиків риторики. Питань риторики торкається трактат Арістотеля «Про риторичне мистецтво» (у трьох книгах), а також – опосередковано – «Поетика». Арістотель розмежував ці дві науки, визначивши риторику як мистецтво переконання, мистецтво, що впливає на дійсність, а поетику – як мистецтво наслідування дійсності. На його думку, головне в риторичі – пошук доказів. Усі засоби переконання Арістотель розділив на логічні докази, моральні докази та емоційний вплив. Він присвятив особливу увагу особистості оратора, його принципам, переконанням, етиці (моральності). Працював над проблемами техніки виголошення промов, стилю як способу й манери говорити, створив класифікацію стилів (схарактеризував ясний і холодний стилі). Розглянув різні види тропів і фігур та їх застосування у риторичному мовленні. Вивчав питання композиції промови. Також звернув увагу на склад і характер слухачької аудиторії. Арістотелю належить перша класифікація видів красномовства – він виділив три роди промов – дорадчі, епідейктичні та судові. У «Поетиці» ритор вивів систему вимог до художніх творів, зокрема до ораторської прози.

4. **БАРАНОВИЧ ЛАЗАР** (1620–1693) – український письменник, церковний і громадський діяч, оратор, проповідник, викладач риторики. У 1640-х рр. викладав у Києво-Могилянському колегіумі поетику й риторику, у 1650–1657 рр. ректор цього навчального закладу. Автор збірок проповідей «Меч духовний є глагол Божий» (1666, 1668), «Труби словес проповідних» (1674, 1679), польськомовної збірки поезій «Аполлонова лютня» та полемічного трактату «Нова міра старої віри».

5. **ВИШЕНСЬКИЙ ІВАН** (бл. 1550 – 1621) – український церковний і громадський діяч, письменник, полеміст. Походив з м. Судова Вишня на Львівщині. У 1570-х рр. став православним монахом, прожив близько 40 років у монастирі на Афоні. Звідти надсилав в Україну послання, спрямовані проти унії, ополячення краян та переходу в католицьку віру. У 1604–1606 рр. побував в Україні. Відомий передусім як полеміст – противник унії, латинської та

греко-католицької церков. Збереглося 16 творів письменника, переважно це полемічні трактати та послання, серед них: «Послання до єпископів», «Послання до всіх, хто живе в землі польській», «Викриття диявола-миродержця», «Загадка філософам латинським» та ін. Хоч про безпосередню ораторську діяльність відомо мало, його твори є риторичними: вони переважно мають форму послань, письменник використовує живу народну мову поряд з церковнослов'янською, широко вживає риторичні засоби (риторичні запитання, звертання, вигуки, антитези та ін.).

6. ВОЛОДИМИР МОНОМАХ (1053–1125) – київський князь, державний діяч, письменник. За життя батька князя Всеволода був князем у Чернігові та Смоленську. Брав участь у походах проти половців. Князував також у Ростові, Переяславі. З 1113 р. – князь київський. Відомий як автор «Повчання дітям», одного з оригінальних давньоукраїнських творів, що має чітку риторичну спрямованість. Його твір є дидактичним і містить елементи автобіографії. У своєму «Повчанні» висловлює власні міркування з приводу політичних, державних та морально-особистісних проблем, чітко формулює заклик до нащадків розумно провадити життя, дбати про науку й освіту, бути мудрими правителями й уникати міжусобних чвар. «Повчання» наповнене цитатами з Біблії, як приклади автор наводить події з власного життя. Багато цитат із твору стали афоризмами, наприклад: «Лінощі – то мати усьому злому: що вміє людина, те забуде, а чого не вміє, того не навчається».

7. ДЕМОСФЕН (384–322 рр. до н. е.) – давньогрецький оратор, логограф, політичний діяч. Найвидатніший представник грецького красномовства. Походив з Афін. Після смерті батька його спадок відібрали й витратили опікуни хлопця, тому майбутній оратор вирішив відстояти його в суді і для цього почав навчатися красномовства. Учителем Демосфена був Ісей. Йому вдалося виграти справу зі спадком, після цього він став логографом. Від природи мав вади мовлення (гаркавість, шепелявість, а також тихий голос та слабке дихання), проте сумлінно працював над усім, що завадило б йому виступати публічно. Як свідчить Плутарх, Демосфен тренував дикцію, розмовляючи з камінцями у роті, зміцнював голос бігом і розмовою на крутих підйомах, виголошував промови на березі моря, перекрикуючи шум хвиль, відточував міміку перед дзеркалом. Також підвішував над собою гострий меч, який завдавав йому болю в разі посмикування плеча. Над текстом кожної своєї промови довго та наполегливо працював, крім того, вивчав найкращі зразки промов своїх попередників. Щоб уникнути спокуси відірватися від праці і вийти надвір, голив половину голови і так змушений був залишатися вдома. Йому було соромно, якщо вранці хтось брався до роботи раніше за нього. У підсумку поборов усі свої вади і став найвидатнішим оратором Афін, навчившись майстерним словом впливати на розум та емоції слухачів. Бл. 354 р. до н. е. виступив із першою політичною промовою «Про податкові округи». Очолював антимакедонську партію в Афінах, закликав греків до боротьби проти македонського царя Філіппа. У своїх знаменитих промовах, що отримали назву філіппіки, він попереджав мешканців Афін про загарбницьку політику Філіппа II. Основним його політичним супротивником був Есхін. Коли афіняни зазнали поразки в битві з македонцями, зайнявся внутрішніми справами Афін. На знак заслуг громадськість нагородила його золотим вінком. 324 р. до н. е. притягнутий до суду у зв'язку з процесом проти Гарпала, колишнього скарбника О. Македонського. Покараний штрафом, який не міг заплатити, тому втік з Афін і повернувся туди тільки після смерті О. Македонського. Новий правитель Македонії Антипатр наказав убити його і, втікаючи від переслідувань, той наклав на себе руки, ковтнувши отруту. Збережено близько 60 промов, зокрема «Про вінок, або На захист Ктесіфонта», «Проти Аристократа», «На захист волі родосців» та ін. Твори Демосфена високо цінували сучасники та наступники за їхню продуманість, логічність аргументів, простоту і ясність стилю, вміле використання тропів і фігур, ритмічність прози. Промови стали зразками для наслідування наступних поколінь ораторів.

8. ІЛАРІОН МИТРОПОЛИТ (990–1067) – Митрополит Київський, оратор, письменник, церковний і громадський діяч. Зачислений до лику святих. Походив із Київщини. У ранні роки розпочав чернече життя, прийняв постриг від Антонія Печерського. Був священиком церкви Св. Апостолів у князівському селі під Берестовом. 1051 р. собор руських єпископів поставив І.

митрополитом Київським і всієї Русі, пізніше його на цій посаді затвердив Константинопольський Патріарх. І. на той час був духовним пастирем і проповідником, працював над утвердженням християнства на Русі. Перебування Іларіона на посаді митрополита припало на час правління Ярослава Мудрого, що дбав про розвиток освіти та культури, переписування книг, побудову церков. Очевидно, князь цінував Іларіона за освіченість, письменницький та риторичний талант. Іларіон був співавтором Ярослава у складанні церковного статуту – Судебника. 1054 р. Іларіон відійшов від керування митрополією. Найвідоміший твір – «Слово про закон і благодать», у якому виявлено ораторську майстерність автора. Урочиста проповідь написана високим експресивним стилем, побудована на антитезах, протиставленні «Закону» (Старого Заповіту) і «Благодаті» (Нового заповіту), містить міркування про роль християнства, зокрема на руських землях, та про діяння хрестителя Русі Володимира, а також його сина Ярослава – мецената й розбудовника, завдяки якому зведено Київський Софійський собор. Інші твори І. – «Молитва» та «Сповідання віри».

9. КВІНТИЛІАН МАРК ФАБІЙ (бл. 35–100 рр.) – давньоримський оратор, учитель красномовства. Відомий як прихильник педагогічної риторики. Походив з м. Калагуріс (зараз Іспанія). Навчався риторики в Римі, розпочав працювати як судовий оратор. У Римі відкрив школу красномовства. Серед його учнів були Пліній Молодший і, ймовірно, Корнелій Тацит. За імператора Веспасіана був консулом Риму. Наприкінці життя відійшов від викладання і працював над своїм найвідомішим твором – 12-томним підручником «Становлення оратора», який закінчив приблизно у 95 р. Праця присвячена теорії та практиці риторичного мистецтва, також у ній ідеться про освіту та виховання особистості оратора протягом усього його життя. Він розумів ідеального оратора як «добру людину, що добре говорить», бере участь у громадському житті, є моральною, достойною та справедливою. Оратор має наслідувати найкращі зразки, водночас працюючи над власним оригінальним стилем. Для оратора також обов'язково навчатися в риторичній школі, засвоїти досягнення риторичної науки. З-поміж усіх знаних ораторів найвидатнішим він визнає Цицерона. Причиною занепаду класичної риторики вважав погане викладання красномовства та недбале ставлення риторів до навчання. Творчість Квінтіліана мала вплив на його учнів та пізніших послідовників, зокрема на середньовічних ораторів (Августина, Єроніма).

10. КРАС ЛУЦІЙ ЛІЦІНІЙ (140–91 рр. до н. е.) – давньоримський політик й оратор. Відіграв значну роль у політичному житті Давнього Риму, перебував на посадах народного трибуна, консула, цензора. Представник політичного та юридичного красномовства свого часу, один з найвидатніших римських ораторів. Творчість і політичні погляди Краса справили великий вплив на його учня Цицерона. Був прихильником азіанізму.

11. ЛЮТЕР МАРТІН (1483–1546) – монах, католицький священникреформатор, засновник протестанської (лютеранської) церкви, професор теології, видатний оратор Відродження, який мав значний вплив на мистецтво слова, адже продовжив розвиток духовного красномовства післясередньовічної ренесансної епохи в руслі реформаторських учень. Походив з м. Айсленд у Саксонії (Німеччина). Навчався в Ерфуртському університеті, був монахом августиїнського монастиря в Ерфурті, доктором богослов'я і професором теології Віттенберзького університету, священником міської церкви Віттенберга. Переклав Біблію німецькою мовою, цей переклад і досі один із найпоширеніших у Німеччині. Автор 95 тез «Про силу індульгенцій», які були прикріплені до замкової церкви у Віттенберзі й започаткували рух Реформації в Німеччині. Лютер публічно виступав за реформу католицької церкви та проти папи, який увів поняття індульгенції як своєрідного документа, за який можна було купити прощення гріхів. Його вважали ворогом церкви, і його було піддано анафемі, проте, маючи особливий розум і будучи вмілим оратором, він зумів знайти чимало прибічників свого вчення, які згодом навіть організували окрему протестантську церкву. Одне з основних його досягнень в риторичній справі в тому, що він наблизив схоластичне духовне красномовство Середньовіччя до гуманістичних ідей Відродження.

12. МІХНОВСЬКИЙ МИКОЛА (1873–1924) – видатний український націоналіст, адвокат і політик, громадський діяч і публіцист. Організатор Револуційної української партії

(РУП) та Української народної партії (УНП), співзасновник Братства Тарасівців, автор маніфестів «Самостійна Україна» та «Десять заповідей», творець нової на той час суспільно-політичної ідеології, яка ставила за мету створення незалежної Української держави. Яскравий політичний і судовий оратор. Особливості його риторики полягали в неординарності твердо націоналістичного світогляду, не популярного і не визнаного на межі ХІХ–ХХ ст. Сміливі виступи М. Міхновського особливо захоплювали молодь. Як судовий оратор проявив себе на «Лубенському процесі» у справі братів Шеметів (діячів українського визвольного руху), а як політичний промовець виступав з мітинговими та іншими агітаційними й переконувальними промовами, пропагуючи самостійність і неподільність України, так що після його виступів слухачі були готові боротися за вільну державу зі зброєю в руках (наприклад, виступи М. Міхновського 1900 р. на Шевченківських святах у Харкові й Полтаві).

13. ОРИГЕН (бл. 185 – бл. 245) – давньогрецький філософ і богослов, представник християнського красномовства (гомілетики). Народився в Александрії в сім'ї християнина. Приблизно з 18 років стає вчителем катехизису в Александрійській школі. До того вже мав досвід приватних уроків з риторики і граматики. В основі його гомілетики лежить філософське осмислення і трактування Біблії. Він був майстром промов на релігійну тематику. За християнство віддав своє життя його батько Леонід, залишивши на забезпечення неповнолітньому Орігену матір та шестеро братів і сестер. Оріген також зазнав переслідувань за віру і помер після катувань у похилому віці. Автор великої кількості творів, зокрема богословських та етичних трактатів, коментарів до всіх книг Святого Письма.

14. ПЕРЕЛЬМАН ХАЙМ (1912–1984) – бельгійський учений у сфері соціальних наук, доктор права (1934), доктор філософії та математики (1938), професор логіки та метафізики (1944), наймолодший професор в історії Вільного університету в Брюсселі, автор поняття «нова риторика (неориторика)», провідний теоретик аргументації ХХ ст. Був головою Брюссельської школи неориторики (1950-і рр.). Його праці «Філософія і риторика» (1952), «Нова риторика: Трактат з аргументації» (1958) започаткували новий етап у розвитку риторичної науки після класичної риторики. В останньому творі, написаному у співавторстві з Л. Олбрехт-Титекою, означено поняття «неориторика» як теорія аргументації, тому риторикау П. називають аргументативною.

15. ПЛАТОН (427 – бл. 347 р. до н. е.) – один з найвідоміших давньогрецьких філософів, учень Сократа, теоретик красномовства, філософський критик софістичної риторики. Навчався риторики в афінянина Діонісія. Під впливом Сократа серед усіх видів мистецтва й науки надав перевагу філософії, тому й риторикау розглядав крізь призму цієї дисципліни й уважав, що красномовство без філософії нічого не варте. Діалоги Сократа відтворив письмово, цим започаткувавши жанр діалогічної прози. Заснував школу (академію) в Афінах, де мали навчати найбільших мудреців – майбутніх керівників держави. У Платоновій академії панував культ живого, усного слова. У риторичі він порушив низку теоретичних питань. Зокрема, на його думку, головне, в риторичі – якнайповніше знання об'єкта мовлення, а це зумовлює побудову промови як пошуку істини; ораторові варто зважати на психологію та емоційний стан слухачів і добре розумітися на особливостях кожного з видів красномовства для того, щоб якнайефективніше вплинути на аудиторію. Платон висловив власні міркування щодо структури виступу, на думку вченого, промова має складатися з вступу, викладу і свідчень, доказів, правдоподібних висновків. Роздуми про риторикау в діалогах Платона пов'язані з поняттями «державна» та «влада», що зумовлено історично, адже ідея тоталітаризму в Афінах прийшла на зміну демократії, тож красномовство він розглядав як джерело влади. Платон порушив теоретичні питання риторики в діалогах «Федр», «Горгій». Найвідомішим учнем Платона став Арістотель.

16. ПРОКОПОВИЧ ФЕОФАН (1681–1736) – український церковний і громадський діяч епохи бароко, філософ, учений, письменник, інтелектуал і поліглот, найвидатніший український оратор і теоретик риторики початку ХVІІІ ст. Навчався в Києво-Могилянському колеґіумі, у Володимир-Волинському уніатському колеґіумі (Польща), у Римській католицькій академії святого Афанасія (Ватикан). Названий при народженні іменем Єлеазар чи Єлисей, одержав ім'я

Феофан від київського митрополита Варлаама Ясинського, за сприяння якого і став викладачем риторики, пітики і філософії у Києво-Могилянському колеґіумі (1705–1706 рр.), а потім проректором і зрештою ректором цього навчального закладу. Тут Феофан 1706 р. створює підручник з риторики «Про риторичне мистецтво» (латинською мовою) за курсом своїх лекцій. Він складається з десяти книг, які містять теорію і практику ораторського мистецтва, базовану на вченні Арістотеля й по-новому осмислену. Назви книг цього підручника свідчать про загальний зміст риторичної науки: Книга I. Загальні вступні настанови; Книга II. Про підбір доказів і про ампліфікацію; Книга III. Про розташування матеріалу; Книга IV. Про мовностилістичне оформлення; Книга V. Про трактування почуттів; Книга VI. Про метод писання історії і про листи; Книга VII. Про судовий і дорадчий рід промов; Книга VIII. Про епідейктичний, або прикрашувальний, рід промови; Книга IX. Дещо про священне красномовство; Книга X. Про пам'ять і виголошування. У вступі до підручника акцентує на тому, що книга призначена для навчання молоді, і називає риторикю «царицею душ», «княгинєю мистецтв». Особливістю риторичної теорії Феофана було те, що він підпорядковував красномовство національним потребам. Феофан Прокопович – представник похвального, церковного та академічного красномовства. Також є автором «Поетики» за курсом своїх лекцій і «Букваря».

17. СКОВОРОДА ГРИГОРІЙ (1722–1794) – український філософ, письменник, педагог, просвітник, оратор. Походив з м. Чорнухи на Полтавщині. Навчався в Києво-Могилянській академії. Певний час прожив у Петербурзі, мандрував європейськими країнами. Працював професором у Переяславі та Харкові. З 70-х рр. XVIII ст. провадив життя мандрівного філософа. Автор численних філософських діалогів і трактатів, поетичної збірки «Сад божественних пісень», збірки байок «Байки Харківські». Стиль творів Г. Сковороди має характерні риси українського бароко, зокрема риторизм. Наукові трактати написані як монологи й діалоги з використанням традиційних засобів класичної риторики й виразними вкрапленнями живомовних елементів. Філософ використовував майже всі поширені тоді у світській і духовній культурі прийоми й засоби красномовства (епітети, антитези, ампліфікації, асонанси, метафори, символи та ін.). Виробив цілу філософію слова: воно має структуру, що нагадує структуру світу. Мовотворчість Сковороди поповнила українську мову афоризмами, словами і виразами, що закріпилися з певними образними значеннями: «світ ловив мене, та не впіймав»; «народ спить, но всякий сон єсть пробудний»; «сродна праця»; «всякому городу нрав і права»; «сад божественних пісень»; «хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися» тощо.

18. СОКРАТ (470–399 до н. е.) – давньогрецький філософ, учитель Платона. Походив з Афін, де й прожив практично все життя, за винятком недовгої участі в Пелопонеській війні. Вивчав риторикю, зокрема в софістів. Провадив простий і невибагливий спосіб життя. Страчений за звинуваченням в атеїзмі та духовному розбещенні молоді. Відомий як перший давньогрецький публічний філософ – він виступав на вулицях Афін і його слухачем міг стати кожен охочий. Сократ провадив усні бесіди з афінянами, переконуючи їх у власних поглядах, і цим здобув велику популярність. Мистецтво пізнання істини він називав маевтикою, запровадив метод еристичної бесіди. На його думку, людина може пізнати світ тільки тоді, коли пізнає сама себе. Відомий своєю морально-етичною позицією: оскільки є об'єктивна істина, то є й об'єктивні моральні норми, справжнє знання неможливе без моралі. Сократ був також педагогом, однак навчав лише багатих людей, бо вони були менш заняті і могли приділяти час навчанню, а також мали більше впливу в суспільстві. Відомі цитати С.: «Мудрість – це знати, наскільки мало ми знаємо», «Заговори, щоб я тебе побачив».

19. ЦЕЗАР ГАЙ ЮЛІЙ (100–44 рр. до н. е.) – військовий полководець, політик, державний діяч, письменник, оратор. Унаслідок політичної й воєнної діяльності приєднав до Риму великі території, заснувавши Римську імперію. Відомий передусім як політичний і військовий промовець, його вважали одним з найвидатніших ораторів Риму. Розглядав риторикю не як мистецтво чи самодостатню науку, а як засіб для досягнення політичної мети – влади. Його промови не мали вишуканих прикрас, а були природними, сповненими живого інтересу до

конкретних подій, осіб, явищ. Найвідомішим його твором є автобіографічні «Записки про галльську війну» в семи книгах. Припускають, що він міг бути автором збірок промов і листів, які не дійшли до нашого часу.

20. ЦИЦЕРОН МАРК ТУЛЛІЙ (106–43 рр. до н. е.) – давньоримський політичний діяч, оратор, письменник, філософ. У Римі дістав юридичну, філософську та риторичну освіту; навчався красномовства у грецьких риторів. Був одним з найвідоміших судових ораторів Риму, а пізніше став сенатором. Згодом, у час перебування на посаді консула, за викриття змови проти Катіліни Цицерона проголошено «батьком батьківщини». Убитий унаслідок політичних переслідувань. Цицерон створив власний ораторський стиль, який став взірцем красномовства Давнього Риму. Він поєднав у своєму стилі простоту, безпосередність і пишномовність, інтелект і почуття, логіку й емоції. Улюбленим художнім прийомом була ампліфікація. Автор великої кількості промов, частина яких дійшла до нашого часу. Відомі, зокрема, його філіппіки, спрямовані проти консула Марка Антонія. Цицерону належить сім риторичних трактатів, з яких найбільше значення для теорії риторики мають: «Про оратора» (у ньому він змалював власний ідеал промовця), «Брут» (нарис історії римського красномовства) та «Оратор» (присвячений питанням стилістики).